

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΑΤΡΩΝ
UNIVERSITY OF PATRAS

Τίτλος Μαθήματος: ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ

Ενότητα 4η: Η θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών από τον Βίλχελμ Ντίλταϊ (α)

Όνομα Καθηγητή: ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΑΛΕΡΗ

Τμήμα: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΑΝΟΙΚΤΑ ακαδημαϊκά
μαθήματα **ΠΠ**

1. Σκοποί Ενότητας

- Να γίνει μια γενική και εποπτική εισαγωγή στην φιλοσοφία του Βίλχελμ Ντίλταϊ και να
- αναδειχθεί η σημασία του για την μεθοδολογική θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών.

2. Περιεχόμενα ενότητας

1. Γενική εισαγωγή στην φιλοσοφία του Βίλχελμ Ντίλταϊ
2. Απόσπασμα από το δοκίμιο «Η γένεση της ερμηνευτικής» του Β. Ντίλταϊ (1900), εισαγωγικό μέρος, μεταφρ. Αικ. Καλέρη
3. Τα βασικά σημεία του αποσπάσματος

---

2. Απόσπασμα από το:

**Βίλχελμ Ντίλταϊ, *Η γένεση της ερμηνευτικής*, (1900):
εισαγωγικό μέρος (παράγραφοι 1 έως 10)
μετάφραση για τις ανάγκες του μαθήματος: Αικ. Καλέρη**

[Στις εισαγωγικές παραγράφους, που προετοιμάζουν την ιστορική παρουσίαση που ακολουθεί στις αριθμημένες ενότητες του δοκιμίου του, ο Β. Ντίλταϊ θέτει συνοπτικά το μεθοδολογικό ζήτημα μιας διάκρισης των επιστημών του ανθρώπου από τις επιστήμες της φύσης.]

« [παρ1] Σε μια παλαιότερη πραγματεία μου έχω ασχοληθεί [besprochen] με την παράσταση του ατομικού [Individuation] στον ανθρώπινο κόσμο, όπως την πλάθει η τέχνη και ειδικά η ποίηση. Στην παρούσα πραγματεία βρισκόμαστε αντιμέτωποι με το ζήτημα της *επιστημονικής* γνώσης ατομικών προσώπων, και μάλιστα των ανωτέρων μορφών της ατομικής ανθρώπινης ύπαρξης. Είναι μια τέτοιου είδους γνώση δυνατή και ποιά μέσα έχουμε, ώστε να την επιτύχουμε;

[παρ.2] Ενα ερώτημα μεγίστης σημασίας. Το πράττειν μας προϋποθέτει παντού το να κατανοούμε άλλα πρόσωπα, ένα μεγάλο μέρος της ανθρώπινης ευτυχίας εκπηγάξει από το ότι συναισθανόμαστε ξένες ψυχικές καταστάσεις' όλη η φιλολογία και η ιστορική επιστήμη βασίζεται πάνω στην προϋπόθεση, ότι αυτή η ανακατανόηση του ατομικού μπορεί να αναχθεί στο επίπεδο της αντικειμενικότητας. Η ιστορική συνείδηση που οικοδομείται πάνω σ' αυτήν την δυνατότητα καθιστά στον σύγχρονο άνθρωπο δυνατόν, να φέρει εντός του ως παρόν όλο το παρελθόν της ανθρωπότητας: πέρα από όλους τους φραγμούς της δικής του εποχής κοιτάζει προς τα έξω προς τους παρελθόντες πολιτισμούς' την δύναμή τους προσλαμβάνει εντός του και απολαμβάνει την μαγεία τους από χρονική απόσταση: μια μεγάλη αύξηση ευτυχίας ξεφυτρώνει γι' αυτόν μέσα απ' αυτό. Και αν οι συστηματικές ανθρωπιστικές επιστήμες παράγουν απ' αυτήν την αντικειμενική αντίληψη του ατομικού γενικές νομοτελειακές σχέσεις και ευρείες [umfassend] συναρτήσεις, οι διαδικασίες της κατανόησης και της ερμηνείας εξακολουθούν ωστόσο να αποτελούν το θεμέλιο και γι' αυτές. Γι' αυτό εξαρτώνται αυτές οι επιστήμες όπως εξ ίσου και η ιστορία ως προς την ασφάλειά τους από το αν μπορεί η κατανόηση του ατομικού να προαχθεί σε επίπεδο *καθολικότητας*. Ετσι, στην

πύλη των ανθρωπιστικών επιστημών συναντάμε ένα πρόβλημα, το οποίο προσιδιάζει σ' αυτές σε αντιδιαστολή με κάθε είδους γνώση της φύσης.

[παρ.3] Ναι μεν οι ανθρωπιστικές επιστήμες προηγούνται έναντι όλης της γνώσης της φύσης κατά το ότι το αντικείμενό τους δεν είναι φαινόμενο που δίδεται στις αισθήσεις, απλή αντανάκλαση κάποιου πραγματικού στην συνείδηση, αλλά αυτό το ίδιο είναι άμεση εσωτερική πραγματικότητα και μάλιστα πραγματικότητα ως ένδοθεν βιωμένη ενότητα. Ομως ήδη από τον τρόπο, με τον οποίον δίδεται αυτή η πραγματικότητα στην *εσωτερική εμπειρία*, προκύπτουν μεγάλες δυσκολίες για την αντικειμενική της σύλληψη. Οι δυσκολίες αυτές ας μην συζητηθούν εδώ. Πέρα απ' αυτό [επίσης], η εσωτερική εμπειρία, μέσα στην οποία φέρνω μεν υπό την κατοχή μου τις δικές μου εσωτερικές καταστάσεις, δεν μπορεί ωστόσο ποτέ μόνη της να με κάνει να συνειδητοποιήσω την δική μου ατομικότητα. Μόνο μετά από σύγκριση του εαυτού μου με τους άλλους αποκτώ την εμπειρία του ατομικού [της ατομικότητας] μέσα μου' τότε μόνο συνειδητοποιώ εκείνο που στην δική μου ύπαρξη αποκλίνει από τους άλλους και ο Γκαίτε έχει πάρα πολύ δίκιο λέγοντας, ότι αυτή η για μας σημαντικότερη από όλες τις εμπειρίες μας είναι πολύ δύσκολη και ότι η γνώση μας για το μέγεθος, την φύση και τα όρια των δυνάμεών μας παραμένει πάντα πολύ ατελής. Η ξένη ύπαρξη όμως μας δίδεται κατ' αρχάς μόνο έξωθεν σε γεγονότα των αισθήσεων, σε χειρονομίες, φθόγγους και πράξεις. Μόνο ύστερα από μια διαδικασία ανακατασκευής αυτού που πέφτει έτσι υπό μορφήν μεμονωμένων σημείων πάνω στις αισθήσεις μας, συμπληρώνουμε αυτό το εσωτερικό. Τα πάντα: το υλικό, την δομή, τις πλέον ατομικές γραμμές αυτής της συμπλήρωσης πρέπει να τα μεταφέρουμε από την δική μας ζωτικότητα [Lebendigkeit]. Πώς μπορεί τώρα μια ατομικά διαπλασμένη συνείδηση να οδηγήσει μέσω μιας τέτοιας ανακατασκευής σε αντικειμενική γνώση μιας ξένης και εντελώς διαφορετικής ατομικότητας; Τι είδους διαδικασία είναι αυτή που παρουσιάζεται φαινομενικά τόσο ξένη ανάμεσα σ' όλες τις άλλες διαδικασίες γνώσης;

[παρ 4] Ονομάζουμε την διαδικασία, μέσω της οποίας από σημεία που μας δίδονται αισθητηριακά έξωθεν γνωρίζουμε κάτι το εσωτερικό: κατανόηση. Αυτή είναι η γλωσσική χρήση, και μια σταθερή ψυχολογική ορολογία που τόσο χρειαζόμαστε μπορεί να επιτευχθεί μόνο αν κάθε διατύπωση που έχει ήδη διαμορφωθεί σταθερά και έχει οροθετηθεί καθαρά και χρήσιμα τηρείται ομοιόμορφα από κάθε συγγραφέα. Κατανόηση της φύσης - *interpretatio naturae* - είναι μια μεταφορική διατύπωση. Αλλά και την αντίληψη των δικών μας καταστάσεων την ονομάζουμε μόνο υπό μια μη κυριολεκτική έννοια κατανόηση. Βεβαίως και λέω: δεν καταλαβαίνω, πώς μπόρεσα να ενεργήσω έτσι, μάλιστα, δεν καταλαβαίνω πλέον εμένα τον ίδιο. Μ' αυτό θέλω όμως να πω, ότι μια εκδήλωση της οντότητάς μου που έχει εξέλθει στον κόσμο των αισθήσεων, εμφανίζεται απέναντί μου ως εκδήλωση ενός ξένου και ότι εγώ ως ξένη δεν είμαι σε θέση να την ερμηνεύσω, ή στην άλλη περίπτωση, ότι έχω περιέλθει σε μια κατάσταση, την οποίαν κοιτώ σαν να μου ήταν ξένη. Κατόπιν αυτών κατανόηση ονομάζουμε την διαδικασία, κατά την οποίαν από σημεία που δίδονται αισθητηριακά αναγνωρίζουμε κάτι το ψυχικό, του οποίου και αποτελούν εξωτερίκευση.

[παρ. 5] Η κατανόηση αυτή εκτείνεται από το να καταλαβαίνουμε το παιδικό ψέλλισμα μέχρι και τον Αμλετ ή την Κριτική του Λόγου. Από πέτρες, μάρμαρο, μουσικά διαμορφωμένους φθόγγους, από χειρονομίες, λόγους και γραφές, από πράξεις, οικονομικές τάξεις και συντάγματα το ίδιο ανθρώπινο πνεύμα απευθύνεται προς εμάς και ζητεί να αναγνωσθεί. Και μάλιστα πρέπει η διαδικασία αυτή της κατανόησης, στον βαθμό που προσδιορίζεται από τις κοινές για όλους συνθήκες και τα μέσα αυτού του είδους της γνώσης, να έχει παντού κοινά για όλους χαρακτηριστικά. Ως προς αυτές τις βασικές γραμμές της είναι η αυτή. Αν θέλω ας πούμε να κατανοήσω τον Λιονάρντο, θα έρθουν σε συνεργασία γι' αυτό η ερμηνεία πράξεων, ζωγραφικών πινάκων, εικόνων και γραπτών έργων [wirkt zusammen], και μάλιστα σε μια ομογενή ενιαία διαδικασία.

[παρ. 6] Η κατανόηση φανερώνει διάφορες διαβαθμίσεις. Αυτές εξαρτώνται πρώτα απ' όλα από το ενδιαφέρον. Εάν το ενδιαφέρον είναι περιορισμένο, το ίδιο θα είναι και η κατανόηση. Πόσο ανυπόμονα δεν παρακολουθούμε κάποια συζήτηση' εξασφαλίζουμε κάποιο για μας από πρακτική άποψη σημαντικό σημείο μέσα απ' αυτήν, χωρίς να έχουμε κάποιο ενδιαφέρον για την εσωτερική ζωή του ομιλούντος. Ενώ αντίθετα σε άλλες περιπτώσεις προσπαθούμε εντατικά δια μέσου κάθε έκφρασης του προσώπου, κάθε λέξης να διεισδύσουμε στο εσωτερικό του ομιλούντος. Αλλά και η πλέον ενατική προσοχή δεν μπορεί να αποτελέσει μια διαδικασία που να ακολουθεί κάποιους τεχνικούς κανόνες, κατά την οποία επιτυγχάνεται ένας ελέγξιμος βαθμός αντικειμενικότητας, παρά μόνο αν η εκδήλωση αυτή της ζωής βρίσκεται αποτυπωμένη [fixiert], και μπορούμε έτσι να επανερχόμεθα σ' αυτήν κάθε τόσο. Αυτού του είδους την τεχνική κατανόηση σταθερά αποτυπωμένων εξωτερικεύσεων βίου ονομάζουμε κατανόηση [Auslegung] ή ερμηνεία. Υπ' αυτήν την έννοια υπάρχει και μια τέχνη της ερμηνείας, της οποίας τα αντικείμενα είναι τα γλυπτά ή οι ζωγραφικοί πίνακες, και ήδη ο Φρειδερίκος Αύγουστος Βολφ είχε αιτηθεί μίαν αρχαιολογική ερμηνευτική και κριτική. Ο Βέλκερ την υποστήριξε και ο Πρέλλερ επεδίωξε να την πραγματοποιήσει. Ωστόσο ήδη ο Πρέλλερ ετόνισε, ότι η ερμηνεία τέτοιων βωβών έργων έχει πάντοτε ανάγκη να εξηγηθεί από τα γραπτά κείμενα.

[παρ 7] Η απροσμέτρητη σημασία των γραπτών κειμένων για την κατανόηση που έχουμε της πνευματικής ζωής και της ιστορίας έγκειται ακριβώς στο γεγονός, ότι μόνο στην γλώσσα βρίσκεται το εσωτερικό του ανθρώπου την ολοκληρωμένη του, εξαντλητική και αντικειμενικά καταληπτή του διατύπωση [Ausdruck]. Για αυτό και η τέχνη της κατανόησης έχει το επίκεντρό της στην εξήγηση του νοήματος [Auslegung] ή ερμηνεία γραπτών καταλοίπων [in der Schrift enthaltenen Reste] της ανθρώπινης ύπαρξης.

[παρ 8] Η εξήγηση του νοήματος και η άρρηκτα μαζί της συνδεδεμένη κριτική πραγμάτευση αυτών των καταλοίπων υπήρξε συνεπώς και η αφετηρία της φιλολογίας. Τούτη είναι στον πυρήνα της η προσωπική τέχνη και δεξιότητα σ' αυτού του είδους την διαπραγμάτευση όσων πραγμάτων έχουν διασωθεί γραπτώς, και μόνο σε συνάρτηση με αυτήν την τέχνη και τα αποτελέσματά της μπορεί να ευδοκιμήσει κάθε άλλη ερμηνεία μνημείων ή ιστορικά παραδεδομένων πράξεων. Σχετικά με τα κίνητρα των δρώντων προσώπων στην ιστορία μπορούμε να πλανώμεθα, τα ίδια τα δρώντα πρόσωπα μπορούν να διαχέουν ένα παραπλανητικό φώς πάνω σ' αυτά. Αλλά το έργο ενός μεγάλου

ποιητή ή εφευρέτη, μιας θρησκευτικής ιδιοφυΐας ή ενός γνήσιου φιλοσόφου δεν μπορεί παρά να αποτελεί πάντοτε την αληθινή έκφραση του ψυχικού του βίου' σ' αυτήν την πλήρη ψεύδους ανθρώπινη κοινωνία ένα τέτοιο έργο είναι πάντα αληθινό, και επιδέχεται δι' εαυτό σε αντιδιαστολή με κάθε άλλη εξωτερίκευση σε αποκρυσταλλωμένα [fixiert] σημεία μια ολοκληρωμένη και αντικειμενική ερμηνεία, μάλιστα αυτό ρίχνει το φώς του πρώτα στα άλλα μνημεία της τέχνης μιας εποχής και τις ιστορικές πράξεις των συγχρόνων του.

[παρ 9] Η τέχνη της ερμηνείας τώρα εξελίχθηκε εξ ίσου σταδιακά, φυσικά και με αργό ρυθμό, όσο σχεδόν και εκείνη της διερεύνησης της φύσης δια του πειράματος. Γεννήθηκε και διατηρείται στην προσωπική μεγαλοφυή δεξιότητα του φιλόλογου. Ετσι κατά την φύση της και μεταδίδεται σε άλλους κυρίως με την προσωπική επαφή με τον μεγάλο δεξιότητη της ερμηνείας ή με το έργο του. Ταυτόχρονα όμως κάθε τέχνη ακολουθεί κάποιους κανόνες. Αυτοί διδάσκουν πώς ξεπερνιούνται οι δυσκολίες. Μας παραδίδουν τους καρπούς [Ertrag] μιας προσωπικής τέχνης. Γι' αυτό πολύ νωρίς προέκυψε από την τέχνη της ερμηνείας η *παρουσίαση των κανόνων* της. Και μέσα από τις αντιθέσεις μεταξύ αυτών των κανόνων, μέσα από την διαμάχη διαφόρων κατευθύνσεων σχετικά με την ερμηνεία ζωτικά σημαντικών έργων και την κατ' αυτόν τον τρόπο προκύπτουσα ανάγκη να δικαιολογηθούν οι κανόνες αυτοί, δημιουργήθηκε η ερμηνευτική επιστήμη. Είναι η *διδασκαλία της τέχνης της ερμηνείας μνημείων του γραπτού λόγου*.

[παρ 10] Προσδιορίζοντας την δυνατότητα μιας καθολικά έγκυρης [allgemeinguellig] ερμηνείας μέσα από την ανάλυση της κατανόησης, διεισδύει εν τέλει ως την λύση εκείνου του *πολύ γενικού προβλήματος*, με το οποίο ξεκίνησε η διαπραγμάτευση αυτή' κοντά στην ανάλυση της εσωτερικής εμπειρίας μπαίνει η ανάλυση της κατανόησης, και μαζί και τα δύο τεκμηριώνουν *δυνατότητα* και *όρια* μιας γενικά έγκυρης γνώσης εντός του πλαισίου τους, στο βαθμό που τα δύο αυτά προσδιορίζονται από τον τρόπο, με τον οποίο μας δίδονται πρωταρχικά ψυχικά συμβάντα.

[...] »

3. Τα βασικά σημεία του αποσπάσματος

Το δοκίμιο αυτό του Ντ. είναι γραμμένο από την σκοπιά της μεθοδολογίας των ανθρωπιστικών επιστημών. Εμάς, *στο σημείο αυτό* μας ενδιαφέρει ΜΟΝΟ η έμφαση που δίνει 1) στην ατομικότητα, 2) στην οντολογική διαφορά των ιστορικών πραγμάτων ή των πραγμάτων που προέρχονται από την βιωματική ενέργεια του ανθρώπου, έναντι εκείνων του εξωτερικού κόσμου και 3) τις γνωσιολογικές διαφορές μεταξύ επιστημονικής γνώσης στις φυσικές επιστήμες και κατανόησης.

Παραγρ. 1

Το ερώτημα: Γνώση της ατομικότητας, δηλαδή του ανθρώπου ως ατομικού προσώπου και όχι ως προς τα κοινά του χαρακτηριστικά με άλλα άτομα, πώς είναι δυνατή;

Παραγρ. 2

α) Σημασία του ερωτήματος. Η γνώση αυτή ενδιαφέρει! Παραδείγματα για το αδιαμφισβήτητο ενδιαφέρον που έχουμε σε κάποιες περιοχές της πραγματικότητάς μας να έχουμε έγκυρη γνώση ατομικών, μοναδικών στην συγκεκριμένη τους μορφή (μη επαναλήψιμων) φαινομένων ακριβώς στην μοναδικότητά τους.

β) επιστημολογικά προβλήματα που προκύπτουν: Πρόσβαση σε αυτά μέσω της κατανόησης. Πρότυπο γνώσης: καθολικότητα, γενικευσιμότητα, αφαίρεση, επαναληψιμότητα των φαινομένων στις φυσικές επιστήμες δεν είναι συμβατό με τις αξιώσεις του κατανοείν.

Παράγρ. 3

α) Οντολογικές και γνωσιολογικές διαφορές μεταξύ φυσικών φαινομένων και φαινομένων της ανθρώπινης ζωής.

Το φυσικό αντικείμενο ως εξωτερικό του υποκειμένου, γνώση του ως «αντανάκλαση στην συνείδηση» (ως «φαινόμενο» κατά τον Καντ)

Εσωτερική εμπειρία VS εξωτερική εμπειρία

εσωτερική εμπειρία: συνείδηση των καταστάσεων της συνείδησής μου → αυτοσυνείδηση

εξωτερική εμπειρία: παραστάσεις που δίδονται στην συνείδησή μου μέσω των αισθητηρίων οργάνων και δημιουργούν αντίληψη εξωτερικών (αισθητών) αντικειμένων

Η εσωτερική εμπειρία ως «άμεσα βιωμένη ενότητα»: βίωμα ως στοιχειώδες μέρος της ψυχικής ζωής. Ενότητα εσωτερικής εμπειρίας και αυτοσυνείδηση

Παράδειγμα ενός ανθρωπιστικού αντικειμένου η γνώση του άλλου προσώπου.

β) Ανάλυση της γνωσιολογικής σχέσης της κατανόησης

Εξωτερικά σημεία VS εσωτερικό – ψυχικό – πνευματικό περιεχόμενο

Ανασύνθεση/ ανασυγκρότηση ενότητας της ξένης έκφρασης.

Η έννοια της «έκφρασης»

Ενεργητικός ρόλος του κατανοούντος: «συμπλήρωμα» ενότητας της έκφρασης μέσω αυτού που κατανοεί. Συμβολή δικής του (του κατανοούντος) εσωτερικότητας/ υποκειμενικότητας και ενότητας για την ανα-σύνθεση ενότητας της ξένης έκφρασης.

Παραγρ. 4

- **Ορισμός/οι της έννοιας της κατανόησης**: ο δεύτερος στο τέλος της παραγράφου συμπληρώνει τους προσδιορισμούς του πρώτου.

Παραγρ. 5

Διεύρυνση του πεδίου της κατανόησης σε κάθε μορφή έκφρασης του ανθρώπινου πνεύματος, πέρα από το πεδίο των γλωσσικών εκφράσεων: «εξωτερικεύσεις» ή «εξαντικειμενικεύσεις» ανθρώπινης πνευματικότητας ή προθετικότητας.

Παραγρ. 6

- **Ορισμός της έννοιας της ερμηνείας** σταθερά αποκρυσταλλωμένες εκφράσεις ζωής (κείμενα, μνημεία κλπ.) ως αντικειμενική βάση,

πάνω στην οποία ,πορεί να αναπτυχθεί μεθοδευμένη κατανόηση:
→ ερμηνεία ως τεχνική ανάπτυξη (δηλαδή οργανωμένη σε κανόνες και μέθοδο) κατανόηση σταθερά αποκρυσταλλωμένων εκφάνσεων ανθρώπινου βίου.

Παραγρ. 7-8

Η προτεραιότητα των γραπτών μνημείων ως κατάλοιπων και τεκμηρίων της ατομικής ύπαρξης ενός υποκειμένου. Η αναγκαία αυθεντικότητα της γλωσσικής χρήσης (βλ. προτεραιότητα της ομιλίας στον Ρομαντισμό και την θεωρία της κατανόησης στον Σλάιερμάχερ).

Παραγρ. 9-10

Σκίτσο μιας ιστορικής εξέλιξης της ερμηνευτικής από το στάδιο μιας προσωπικής δεξιοτεχνίας κατανόησης στο επίπεδο μιας συστηματικά θεμελιωμένης μεθόδου στην σύγχρονη του εποχή. Οι τελευταίες δύο παράγραφοι θεματοποιούν την ιστορική παρουσίαση της «γενεσης της ερμηνευτικής» που αποτελεί το κύριο μέρος του δοκιμίου.

Σημειώματα

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Πανεπιστήμιον Πατρών, Αικατερίνη Καλέρη, 2015. Αικατερίνη Καλέρη, «Ερμηνευτική-Φαινομενολογία. Η θεμελίωση των ανθρωπιστικών επιστημών από τον Βίλχελμ Ντίλταϋ (α)». Έκδοση: 1.0. Πάτρα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <https://eclass.upatras.gr/courses/PHIL1817>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο

- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Πατρών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

